

УДК 378.02:811.111

М. С. Богачик,
Рівненський державний гуманітарний університет, м. Рівне

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СТУДЕНТІВ-ФІЛОЛОГІВ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ

У статті відображено сутність та компонентний склад комунікативної компетентності. Проаналізовано основні підходи та принципи організації процесу навчання англійської мови. Визначено параметри та рівні сформованості комунікативної компетентності студентів-філологів. Висвітлено методи та прийоми організації процесу навчання англійської мови у вищій школі. Запропоновано приклади вправ, які спрямовані на розвиток комунікативної компетентності.

Ключові слова: комунікативна компетентність, студенти-філологи, англійська мова, навчальний процес, комунікативний підхід, компетентнісний підхід, комунікативні вправи, методи, форми, прийоми, принципи.

THE PECULARITIES OF FORMATION OF STUDENTS-PHILOLOGISTS COMMUNICATIVE COMPETENCE IN THE PROCESS OF STUDYING ENGLISH

The article shows the different approaches to the interpretation of the term «communicative competence». The urgency of the issue of communicative competence of students-philologists in the process of studying English from the perspective of the

present was highlighted. The component structure of communicative competence (speech, lingual, discourse, sociocultural and sociolinguistic competences) was determined. The contents and characteristics of competence approach (personal and general social value of knowledge, skills, qualities; a clear effective system of criteria for measuring the level of formation and development of competence; the creation of some unusual problem situations; the creation of an appropriate learning environment; organization of the process of studying based on research, problem, partially-search methods; using modern ICT in the process of studying) and communicative approach (teaching communication through interaction in English; using authentic materials in educational situations; using personal experience) to the process of studying English were clarified. The basic principles of English training (individual experience; level differentiation; age approach; problem-situational training; stimulation of independence in the process of studying; development of creativity and moral sphere of personality; actualization of the results of studying) were highlighted. The parameters of communicative competence (perceptual, interactive, linguistic-communicative) were determined. The levels of students-philologists' communicative competence (high, medium, low) were determined. The methods and techniques of the process of studying English in high school were highlighted. The examples of exercises aimed at developing students-philologists' communicative competence were suggested.

Keywords: *communicative competence, students, English, process of studying, communicative approach, competence approach, exercises, techniques, forms, principles.*

ОСОБЕННОСТИ ФОРМИРОВАНИЯ КОММУНИКАТИВНОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ СТУДЕНТОВ-ФИЛОЛОНОВ В ПРОЦЕССЕ ИЗУЧЕНИЯ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА

В статье отражены сущность и компонентный состав коммуникативной компетентности. Проанализированы основные подходы и принципы к организации процесса обучения английскому языку. Определены параметры и уровни сформированности коммуникативной компетентности студентов-филологов. Освещены методы и приемы организации процесса обучения английскому языку в высшей школе. Предложены примеры упражнений, направленных на развитие коммуникативной компетентности.

Ключевые слова: *коммуникативная компетентность, студенты-филологи, английский язык, учебный процесс, коммуникативный подход, компетентностный подход, коммуникативные упражнения, методы, формы, приемы, принципы.*

Постановка проблеми та її значення. У контексті інтеграції України до європейської спільноти постає питання реформування вищої школи. Одним з найактуальніших питань сьогодення є реорганізація процесу вивчення іноземних мов. Зокрема, проблеми у галузі викладання іноземних мов відображені у низці документів, таких як «Національна доктрина розвитку освіти в Україні у XXI столітті», «Закон про вищу освіту», «Загальні рекомендації з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання» тощо. 2016 рік оголошено роком англійської мови в Україні. Відповідний указ № 641 від 16 листопада 2015 р. підписав Президент України. Таке рішення ухвалено з метою сприяння вивченню англійської мови для розширення доступу українців до «...світових економічних, соціальних, освітніх і культурних можливостей, які відкриває знання та використання англійської мови, забезпечення інтеграції України до європейського політичного, економічного та науково-освітнього простору» [4]. Таким чином, питання формування комунікативної компетентності є одним із пріоритетів сучасної освіти відповідно до державної мовної політики.

Аналіз останніх досліджень. Питання комунікативної компетентності досліджували такі вітчизняні та зарубіжні вчені як С. Амеліна, Л. Анпілогова, І. Баценко, І. Берман, В. Гнаткевич, Ю. Смелянов, Ю. Жуков, В. Иванов, Т. Колбіна, В. Коростильов, Н. Корольова, А. Маркова, Е. Мірошніченко, І. Нейшин, Д. Норман, А. Панфілова, Ю. Пассов, Л. Петровська, А. Сергієнко, О. Тарнопольський, О. Федоров, С. Шатілов, Н. Шмітт та ін. Однак, проблема формування комунікативної компетентності студентів-філологів у процесі вивчення англійської мови потребує детальнішого вивчення у контексті Європейської інтеграції, адже «...лише шляхом кращого володіння сучасними європейськими мовами можна полегшити спілкування та взаємодію між європейцями з різними рідними мовами заради підтримки європейської мобільності, взаєморозуміння і співпраці, та подолати упередження і дискримінацію» [2]. Зокрема, потребують подальшого переосмислення та вдосконалення зміст, форми, методи та прийоми навчання англійської мови у вищій школі.

Мета статті – розкрити особливості формування комунікативної компетентності студентів-філологів у процесі вивчення англійської мови.

Виклад основного матеріалу. Ефективне опанування англійської мови передбачає організацію процесу навчання у контексті компетентнісного та комунікативно-діяльнісного підходів. Розглянемо особливості кожного з них.

Компетентнісний підхід до вивчення іноземних мов – це такий спосіб організації навчально-пізнавальної діяльності, що забезпечує засвоєння змісту та досягнення мети навчання у процесі розв'язання певних проблемних завдань. Компетентнісний підхід у навчанні іноземних мов досить новий, однак ефективна реалізація цього підходу передбачає забезпечення студентів-філологів ефективними знаннями, необхідними для успішного досягнення цілей у реальних життєвих умовах.

Основні риси компетентнісного підходу, які необхідно враховувати при організації процесу навчання англійської мови: 1) особистісна та загальносоціальна цінність знань, умінь, навичок, якостей, досвіду діяльності, які формуються та розвиваються; 2) формування, розвиток певних компетентностей і компетенцій (зокрема, комунікативної компетентності); 3) наявність чіткої ефективної системи критеріїв виміру сформованості та розвитку компетентності; 4) створення певних нестандартних проблемних ситуацій, що дозволяють практично проявити і перевірити здобуті знання, уміння, навички, особистісні якості та досвід; 5) наявність відповідного навчального середовища, що дозволяє ефективно розвивати визначені компетентності на основі певних принципів (активності, необхідності безперервної освіти упродовж життя, єдності між вимогами ринку праці та традиційними можливостями освітньої системи); 6) організація навчального процесу на основі дослідницького, проблемного, частково-пошукового методів, що забезпечують творчу реалізацію особистості; 7) залучення сучасних ІКТ у навчальний процес, що дозволяє системі освіти «йти в ногу з часом».

Характерними рисами комунікативно-діяльнісного підходу до вивчення англійської мови є:

1) навчання комунікації шляхом взаємодії англійською мовою. Зокрема, у процесі вивчення англійської мови необхідно залучити усі види мовленнєвої діяльності: читання, аудіювання, говоріння та письмо. На кожному етапі мовленнєвої діяльності основними завданнями викладача є підготувати студентів до активного спілкування. Для цього поряд із традиційними застосовуються нетрадиційні методи та форми комунікативного спілкування. Наприклад, заняття організовуються у формі «круглого столу», мовної комунікативної гри, рольової гри, проблемних ситуацій, вікторин, конкурсів, театралізованих постановок, мультипрезентацій, віртуальних екскурсій тощо. Розвитку творчих здібностей студентів сприяє застосування методу дискусій, методу драми, проблемного методу, методу проєктів, в основі яких лежить розвиток пізнавальних навичок, критичного та творчого мислення, самостійності, креативності. Ці методи також дають можливість працювати як самостійно, індивідуально, так і парно та в групах, бути здатним розв'язувати проблемні завдання,

знаходити необхідну інформацію з різних джерел, опрацьовувати її та критично оцінювати, відстоювати власну позицію, виробляти особисту точку зору, інтерпритувати матеріал, розвивати творчий потенціал студентів, підвищити ефективність самостійної роботи та ініціативність.

2) використання автентичних матеріалів у навчальних ситуаціях. Зокрема, як автентичний матеріал для читання та аудіювання можна використовувати автентичні тексти, газети, журнали, афіші, рекламні оголошення, проспекти, фрагменти пісень, навчальні та художні фільми, новини тощо.

3) надання студентам можливості брати безпосередню участь у керуванні навчальним процесом. Необхідно створити такі умови навчання, за яких кожен студент матиме змогу проявити свою інтелектуальну спроможність, креативність, конструктивність, критичність мислення. За таких умов змінюється роль викладача і студента. Викладач виступає лише організатором та спостерігачем комунікативного процесу, створюючи умови для спілкування, наближеного до реального життя. Студенти є безпосередніми активними учасниками комунікативного процесу. Таким чином, роль мови у процесі навчання виступає не як об'єкт вивчення, а як засіб реального спілкування. Мовлення має бути вмотивованим. Важливо обмірковувати мотиви спілкування студентів, наблизити їх до реального майбутнього професійного життя. Мовлення має бути емоційно забарвленим. Необхідно виключити шаблонність мислення, надати змогу студентам креативно виражати власні міркування, почуття та особистісне ставлення до проблеми обговорення. Мовлення має бути ситуативним. Для цього необхідно продумати цікаві проблемні ситуації.

4) використання особистого досвіду тих, хто навчається, як важливої частини навчального процесу. Завдання викладача – підготувати студентів до спілкування в реальних життєвих ситуаціях у певних комунікативних сферах із орієнтацією на майбутню професійну діяльність.

5) намагання поєднати вивчення англійської мови як у межах заняття, так і поза його межами. Для цього необхідно стимулювати самостійну роботу студентів над удосконаленням комунікативної компетентності.

Отже, основними умовами забезпечення компетентнісного та комунікативно-діяльнісного характеру навчання англійської мови є його мовленнєва спрямованість, функціональність, ситуативність і новизна.

Розглянемо основні *принципи* організації процесу навчання англійської мови у вищій школі:

1) принцип врахування індивідуального досвіду. Процес навчання англійської мови зорієнтований на здобуття таких знань, умінь та навичок, які мають практичне значення для майбутньої професійної діяльності студентів і задовольняють їх освітні потреби.

2) принцип рівневої диференціації вимагає, щоб мета, завдання, зміст, форми, методи та засоби контролю навчання були диференційовані відповідно до інтересів, потреб, знань та досвіду студентів.

3) принцип вікового підходу передбачає врахування психологічних особливостей студентів при визначенні освітньої мети, змісту, форм і методів навчання англійської мови.

4) принцип проблемно-ситуативної організації навчання передбачає використання студентами здобутих знань для вирішення завдань або проблем у майбутній професійній діяльності.

5) принцип стимулювання самоосвіти та самостійності у навчанні підкреслює важливість самостійної роботи як одного з основних видів навчальної діяльності та продуктивного засобу оволодіння навчальним матеріалом у позаурочний час.

6) принцип спільної діяльності у процесі навчання наголошує на трансформації ролі викладача, який організовує та контролює навчальний процес.

7) принцип розвитку творчого потенціалу та морально-вольової сфери особистості спрямований на творче виконання завдань, пошук нових підходів до розв'язання проблем.

8) принцип актуалізації результатів навчання передбачає обов'язкове практичне застосування набутих знань, умінь та навичок у подальшій професійній діяльності.

Відповідно до рішень Європейської Ради основною компетентністю при вивченні іноземної мови є комунікативна компетентність. Тому метою вивчення англійської мови є формування комунікативної компетентності студентів.

Розглянемо різні погляди на тлумачення поняття «*комунікативна компетентність*». О. Казарцева трактує комунікативну компетентність як знання, уміння та навички, необхідні для розуміння чужих та породження власних програм мовленнєвої поведінки, адекватних цілям, сферам, ситуаціям спілкування [1]. К. Хоруженко розглядає комунікативну компетентність як підготовленість людини до культурного спілкування з іншими людьми [5, с. 185]. І. Черезова трактує комунікативну компетентність як «...систему внутрішніх ресурсів, необхідних для ефективної комунікативної дії в певному колі ситуацій міжособової взаємодії» [6, с. 104].

Для цілісного розуміння сутності поняття «*комунікативна компетентність*» необхідно проаналізувати його структуру. Комунікативна компетентність включає в себе такі *компоненти*:

1) мовленнєву компетенцію, що передбачає удосконалення чотирьох видів мовленнєвої діяльності: аудіювання, говоріння, читання, письмо;

2) мовну компетенцію, що включає мовні знання (лексичні, граматичні, фонетичні та орфографічні) і відповідні навички;

3) дискурсивну компетенцію, що включає вміння керувати мовленням та структурувати його за допомогою тематичної та логічної організації, зв'язності, стилю, риторичної ефективності тощо;

4) соціокультурну та соціолінгвістичну компетенції. Соціокультурна компетенція включає знання соціокультурних специфік англійськомовних країн, формування умінь виділяти загальне та специфічне в культурі рідної країни та країни, мова якої вивчається. Соціокультурна компетенція складається із країнознавчої та лінгвокраїнознавчої. Країнознавча компетенція – сукупність знань про країну, мова якої вивчається, а також здатність використовувати національно-культурний компонент мови з метою спілкування. Лінгвокраїнознавча компетенція розглядається В. Фурмановою [7] як володіння особливостями вербальної та невербальної поведінки носіїв мови в комунікативних ситуаціях. До складових лінгвокраїнознавчої компетенції належить мовленнєва та немовленнєва поведінка. Соціолінгвістична компетенція – це здатність розуміти та продукувати словосполучення і речення з такою формою і таким значенням, які відповідають певному соціолінгвістичному контексту комунікації.

Сформованість комунікативної компетентності визначається за такими основними *параметрами*:

1) перцептивним – здатністю адекватно, неупереджено і точно сприймати особистісні властивості та поведінку партнерів упродовж комунікації, правильно розуміти їхні мотиви і переживання, індивідуальні особливості;

2) інтерактивним – можливістю будувати відносини з будь-яким партнером, домагатися ефективної взаємодії на основі спільних інтересів, гнучко застосовувати різні стратегії і тактики міжособистісної взаємодії;

3) лінгво-комунікативним – здатністю чітко, зрозуміло, виразно та грамотно висловлювати думки й почуття, володіти лексичним багатством мови [3].

Виділяються такі *рівні сформованості комунікативної компетентності*:

1) високий рівень характеризується розвиненими перцептивними, інтерактивними та лінгво-комунікативними вміннями, які майстерно застосовуються у різноманітних нестандартних ситуаціях спілкування;

2) середній рівень комунікативної компетентності передбачає володіння окремими перцептивними, інтерактивними та лінгво-комунікативними вміннями репродуктивного характеру, оскільки студенти здатні застосовувати їх у типових, стандартних комунікативних ситуаціях, однак відчувають труднощі, коли доводиться самостійно визначати адекватні способи та прийоми спілкування в умовах реальної взаємодії;

3) низький рівень характеризується нерозвиненістю перцептивних, інтерактивних та лінгво-комунікативних умінь. Студенти припускаються значних численних помилок у процесі комунікації, не володіють знаннями про ефективні способи, стратегії поведінки у конфліктних ситуаціях, не вміють обирати найбільш доцільний у тій чи іншій ситуації стиль спілкування зі співрозмовником, не вміють чітко, логічно, виразно та доречно висловлювати свої думки.

Для формування комунікативної компетентності необхідно розробити ефективну систему вправ. Розглянемо декілька прикладів вправ, спрямованих на формування комунікативної компетентності:

1. Solving problems. Викладач обирає актуальне питання, а студенти намагаються індивідуально чи в групах знайти креативні методи його вирішення. Наприклад, «What makes happiness?».

2. Creation of problematic situations. Студенти готують свої доповіді, де намагаються розв'язати певну проблему. Цей метод сприяє розвитку мислення та навичок групової роботи. Наприклад, «The notion of the «ideal» family has greatly changed lately. Prove it».

3. Discussion. Такі вправи сприяють розвитку навичок відстоювати власну позицію, виражати свою думку та почуття. Наприклад, «The men's and women's roles at home are changing nowadays. What do you think of it?».

4. Making up stories according the headlines. Студенти мають придумати власні історії, маючи лише заголовок. Наприклад, «What's your alibi?».

5. Making up stories behind the pictures. Студенти одержують певні картинки і мають скласти власну розповідь, орієнтуючись на них.

6. Questioning. Завдання студентів провести опитування один одного з приводу конкретного питання з подальшим аналізом одержаних результатів. Наприклад, «What makes a good friend?».

7. Interview. Такі вправи сприяють розвитку навичок несподіваного мовлення. Наприклад, «Imagine that you are a client of a plastic surgeon. What you would like to change in your appearance?».

8. Role play. Такі вправи вимагають попередньої підготовки і сприяють розвитку творчого мислення, активності студентів, культури мовлення, вербальної та невербальної складових комунікативної компетентності.

9. «If-statement». Ці вправи передбачають розвиток уяви студентів. Викладачу необхідно продумати цікаве твердження. Наприклад, «If I were the president of Ukraine...». Застосовуючи метод «мозкового штурму», студентам необхідно продовжити речення з подальшим обговоренням переваг та недоліків запропонованого твердження.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, формування комунікативної компетентності передбачає орієнтацію процесу навчання англійської мови на комунікативно-діяльнісний та компетентнісний підходи, врахування принципів індивідуального досвіду, рівневої диференціації, вікового підходу, проблемно-ситуативної організації навчання, стимулювання самоосвіти та самостійності у навчанні, спільної діяльності у процесі навчання, розвитку творчого потенціалу та морально-вольової сфери особистості, актуалізації результатів навчання. Перспективним напрямком дослідження є розробка ефективної системи вправ для формування комунікативної компетентності.

Література:

1. Казарцева О. М. Культура речевого общения : теория и практика обучения : учеб. пособие / О. М. Казарцева. – 2-е изд. – М. : Флинт, Наука, 1999. – 496 с.
2. Козимирська Т. І. Основні напрями реформи мовної освіти у ВНЗ України / Т. І. Козимирська [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://www.rusnauka.com/2_SND_2007/Pedagogica/19089.doc.htm
3. Сікорська Л. О. Формування комунікативних умінь майбутніх менеджерів у процесі вивчення іноземних мов : автореф. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / Л. О. Сікорська. ; Ін-т вищ. освіти АПН України. – К., 2005. – 20 с.
4. Указ Президента України № 641/2015 «Про оголошення 2016 року Роком англійської мови в Україні» [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://www.president.gov.ua/documents/6412015-19560>
5. Хоруженко К. М. Культурология : энциклопедический словарь / К. М. Хоруженко. – Ростов-на-Дону : Феникс, 1997. – 640 с.
6. Черезова І. О. Комунікативна компетентність як інтегральна якість особистості / І. О. Черезова // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія : «Психологічні науки». – Випуск 1. Том 1. – 2014. – С. 103–107.